

यातना पीडितहरुको
समर्थनमा
अन्तर्राष्ट्रिय दिवस

असार १२ गते, २०७३
(जून २६, २०१६)

यद्यपि समग्रमा यातनाको दरमा हालका वर्षहरुमा कमी आएको छ तर जहाँसम्म तराई जिल्लाहरुको प्रसंग छ, अध्ययनले के देखाउँछ भने तराई जिल्लाहरुमा यातनाको पूर्ववत् दर कायम नै छ, या केही बढेको छ ।

तराईमा
यातना

तराईमा यातना

यद्यपि समग्रमा यातनाको दरमा हालका वर्षहरूमा कमी आएको छ तर जहाँसम्म तराई जिल्लाहरूको प्रसंग छ, अध्ययनले के देखाउँछ भने तराई जिल्लाहरूमा यातनाको पूर्ववत् दर कायम नै छ, या केही बढेको छ ।

तराईका १९ जिल्लाहरू- झापा, मोरङ, सुनसरी, सप्तरी, सिराहा, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट, बारा, पर्सा, रुपन्देही, नवलपरासी, कपिलवस्तु, वर्दिया, बाँके, दाङ, कैलाली तथा कञ्चनपुर जिल्लामा थर्ड एलायन्सले विगत चार महिनामा १५२ बन्दीहरूसँगको यातनाको बारेमा अन्तर्वार्ताको गरेको थियो, जसमा २७ प्रतिशत अर्थात (४१) ले आफूहरूलाई यातना तथा दुर्व्यवहार गरेको बताए । यो प्रतिशत अघिल्लो वर्षको १६.७ प्रतिशतको तुलनामा निकै बढी रहेको छ । हाम्रो अध्ययनले प्रहरीले खासगरी रुपन्देही, दाङ, नेपालगञ्ज तथा धनुषामा गिरफ्तार गरिएका व्यक्तिहरूलाई अपराध स्वीकार गर्नका लागि यातना दिनेगरेको पाइयो ।

थर्ड एलायन्सले गिरफ्तार गर्नेक्रममा र गिरफ्तार गरिसकेपछि अपनाइनुपर्ने संविधान तथा अन्य कानूनहरूमा उल्लेखित कानूनी प्रक्रियाहरू प्रहरीले पालना गरे नगरेको भन्ने कुराको पनि विश्लेषण गरेको छ ।

निश्कर्ष तथा सिफारिशहरू:

यातना विरुद्धको अधिकार प्रत्याभूत गर्ने नेपालको संविधान, २०७२ को धारा २२ मा उल्लेख छ:

(१) गिरफ्तार गरिएको वा बन्दी बनाइएको कुनै पनि व्यक्तिलाई शारीरिक तथा मानसिकरूपमा यातना दिइने वा क्रूर व्यवहार वा अमानवीय व्यवहार वा अमर्यादित व्यवहार गरिने छैन ।

(२) उपधारा १ मा उल्लेख भएका कुनै पनि कार्य कानूनद्वारा दण्डनीय हुनेछ र कुनै व्यक्ति जो यस्तो व्यवहारको शिकार भएको छ, उसलाई कानूनबमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने अधिकार हुनेछ ।

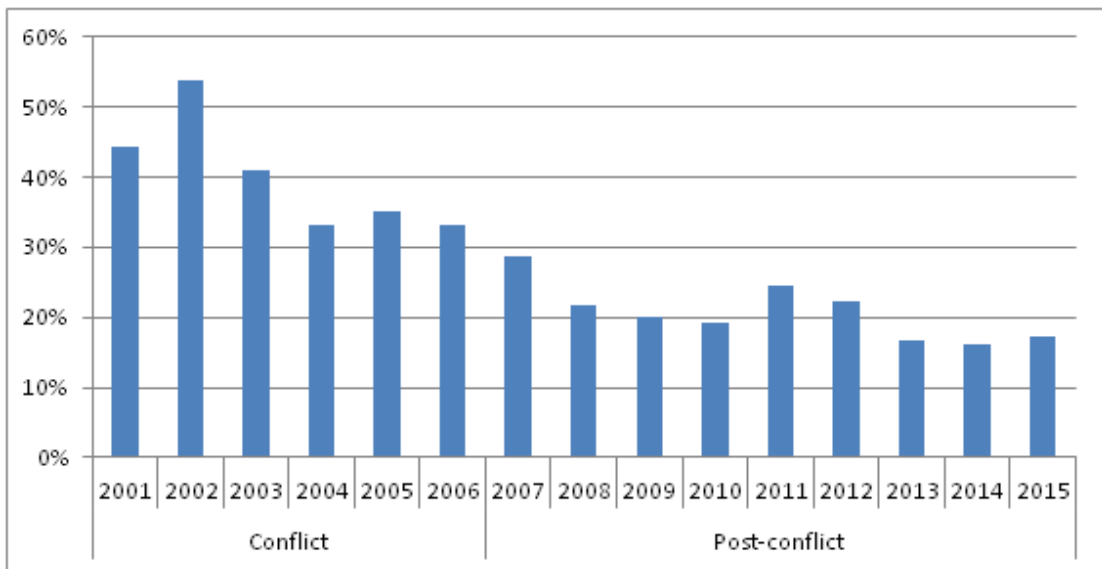
थर्ड एलायन्सको प्रतिवेदनले बन्दीहरूलाई अहिले पनि शारीरिक तथा मानसिकरूपमा यातना दिने वा त्रुर, अमानवीय तथा अमर्यादित व्यवहारको शिकार बनाउने गरेको कुरा औल्याएको छ । मानव अधिकारको रक्षा गर्नको लागि मानव अधिकारको उल्लंघन गर्ने व्यक्तिहरूलाई सजाय दिइनुपर्दछ ।

दण्डहिन्ताको अन्त्य मानव अधिकारको रक्षाको लागि आवश्यक छ । प्रहरीले अनुसन्धान गर्दा व्यवसायिकरूपमा गर्नु आवश्यक छ । प्रहरीको व्यवसायिक अनुसन्धानले अपराध स्वीकार गराउनका लागि गिरफ्तार गरिएको व्यक्तिहरूलाई यातना दिने, जुन पुरानो प्रवृत्ति छ, त्यसलाई निरुत्साहन गर्नेछ । यातनालाई अपराधको रूपमा पारिभाषित गरेको खण्डमा मात्र यातनाको समस्या समाधान हुने देखिन्छ । दुई वर्षअघिदेखि संसदमा विचाराधीन रहेको यातना, अथवा क्रूर, अमानवीय अथवा अमर्यादित व्यवहार (अपराध तथा सजाय) विधेयकमा सामयिक संशोधन गरी पारित गर्ने कुरा सरकारको प्राथमिकतामा पर्नुपर्दछ । यो विधेयक पारित भएको खण्डमा यातना पीडितहरूको हित रक्षाको लागि कानूनी मापदण्डलाई सुदृढ गर्नेछ र त्यसले नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय दायित्व पूरा गर्नमा पनि सहयोग गर्ने छ ।

तराईको खास सन्दर्भको आधारमा हेर्दा नेपालमा यातनाको प्रवृत्ति तथा शैली

- सन् २००१ देखि २०१५ सम्म यातनाको दर, तराईमा विगत चार महिनामा देखिएको यातनाको दर

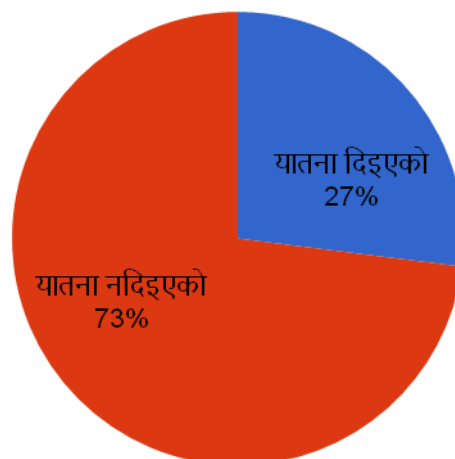
विगतको ५ वर्षमा यातनाको प्रवृत्ति (विस्तृत तथ्यांक तल हेर्नुहोला) लाई हेर्दा प्रहरीहरुद्वारा वन्दीहरुका विरुद्ध हुने यातना तथा अन्य दुर्व्यवहारको घटनामा उल्लेखनीयरूपमा कमी आएको छ । यो एउटा सकारात्मक प्रवृत्ति हो, जसले मानव अधिकारको रक्षामा प्रहरीको जिम्मेवारीप्रति प्रहरीको भूमिकालाई सकारात्मक रूपमा उजागर गर्दछ ।

सन् २००१ देखि २०१५ सम्मको यातना दर, स्रोत: एडभोकेसी फोरम

यद्यपि समग्रमा यातनाको दरमा हालका वर्षहरुमा कमी आएको छ तर जहाँसम्म तराई जिल्लाहरुको प्रसंग छ, अध्ययनले के देखाउँछ भने तराईका जिल्लाहरुमा या त यातनाको पूर्ववत् दर कायम नै छ, या केही बढेको छ ।

यातना दिइएको वा नदिइएको

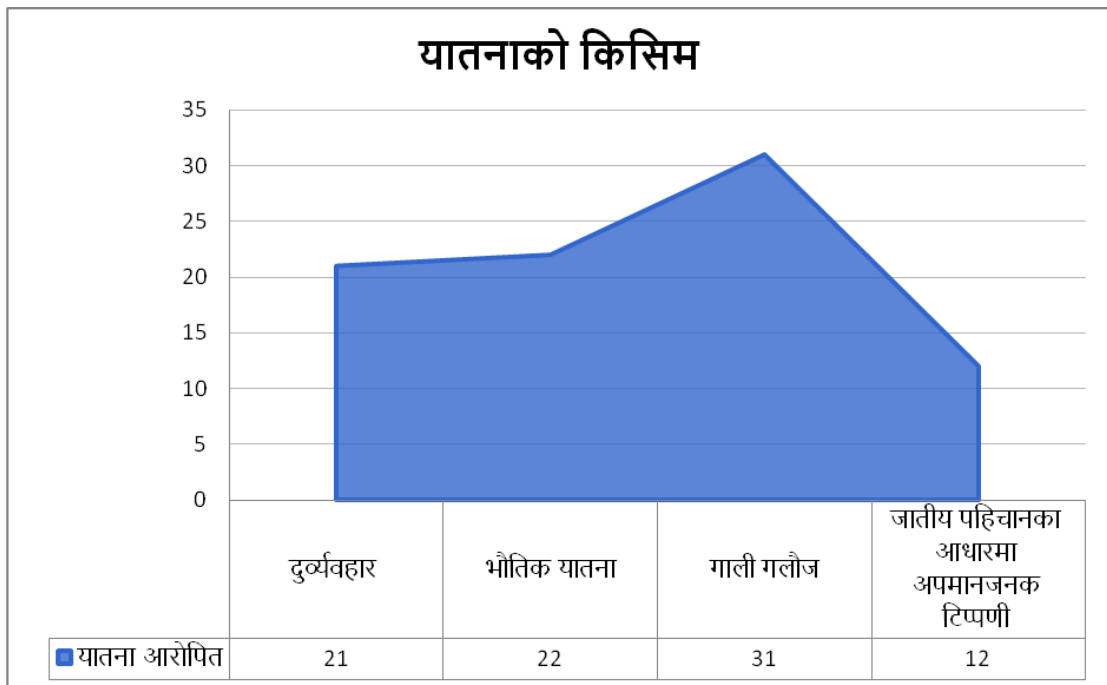

थर्ड एलायन्सले तराईका १९ जिल्लाहरू- झापा, मोरङ, सुनसरी, सप्तरी, सिराहा, धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, रौतहट, बारा, पर्सा, रुपन्देही, नवलपरासी, कपिलवस्तु, वर्दिया, बाँके, दाङ, कैलाली तथा कञ्चनपुर जिल्लामा विगत चार महिना (२०१६ को मार्च महिनादेखि जूनको तेस्रो हप्तासम्ममा) मा १५२ बन्दीहरूसँगको यातनाको बारेमा अन्तर्वार्ताको गरेको थियो, जसमा २७ प्रतिशत अर्थात (४१) प्रतिशतले आफूहरूलाई यातना तथा दुर्व्यवहार गरेको बताए ।

यो प्रतिशत अघिल्लो वर्ष (२०१५) मा रहेको १६.७ प्रतिशतको तुलनामा निकै बढी रहेको छ । तराईको सन्दर्भमा पहाडका अधिकांश खासगरी पछिल्लोपटक (साउन देखि माघसम्म) भएको मधेस आन्दोलन पछि प्रहरीहरू मधेसका सवालहरूमा चिढिएका छन् ।

• यातनाका किसिम

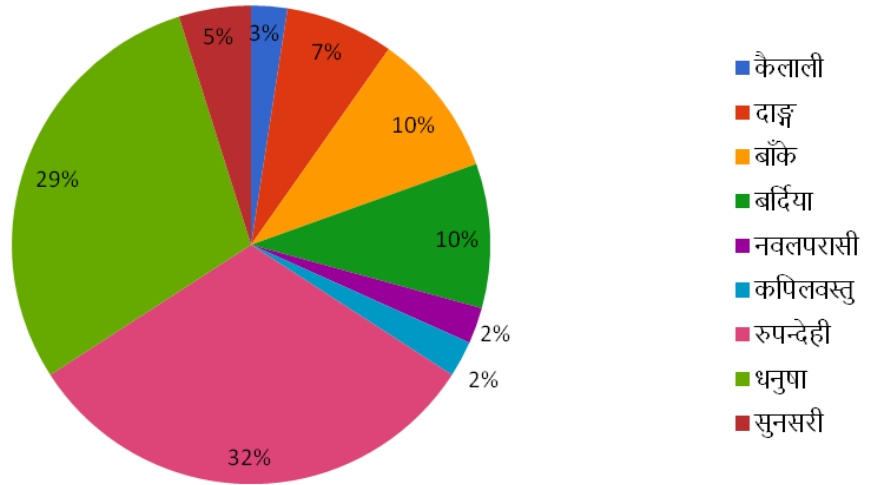
थर्ड एलायन्सको अध्ययनले धेरैजसो बन्दीहरू गालीगलौज तथा जातीयरूपमा अपमानित गर्ने टिप्पणीको शिकार हुनेगरेको देखाएको छ । थर्ड एलायन्सले अन्तर्वार्ता गरेको ४१ जना जसले आफूहरू यातनाको शिकार भएको बताए, तीमध्ये २२ अर्थात पचास प्रतिशतले आफूहरूलाई शारीरिक यातना दिएको कुरा बताए । यतना दिइएका व्यक्तिहरूमध्ये ५५ प्रतिशत अर्थात २२ जनाले शारीरिक यातना भोग्नुपरेको थर्ड एलायन्सलाई बताए ।

• जिल्लागत आधारमा यातनाको दर

उन्नाइस जिल्लामध्ये नौ जिल्लामा जहाँ थर्ड एलायन्सका वकिलहरूले १५२ बन्दीहरूसँग अन्तर्वार्ता गरे, ती बन्दीहरूले आफूहरू यातनाको शिकार भएको बताए । जिल्लाहरूमा औषत यातनाको दर २७ प्रतिशत रहेको देखियो । हाम्रो अध्ययनले के देखाउँछ भने प्रहरीले रुपन्देही, धनुषा, बर्दिया, बाँके तथा दाङमा मानव अधिकारप्रति वेवास्ता गर्दै बन्दीहरूलाई यातना दिने गरेका छन् । रुपन्देहीमा यातनाको प्रतिशत ३१.७ प्रतिशत र धनुषामा २९.३ प्रतिशत रहेको छ, जुन तुलनात्मकरूपमा उच्च दर हो । त्यसैगरी बाँके बर्दियामा यातनाको दर ९.८ प्रतिशत रहेको देखियो । दाङ, कैलाली तथा सुनसरीमा यातनाको प्रतिशत ७.३ भन्दा कम रहेको देखियो ।

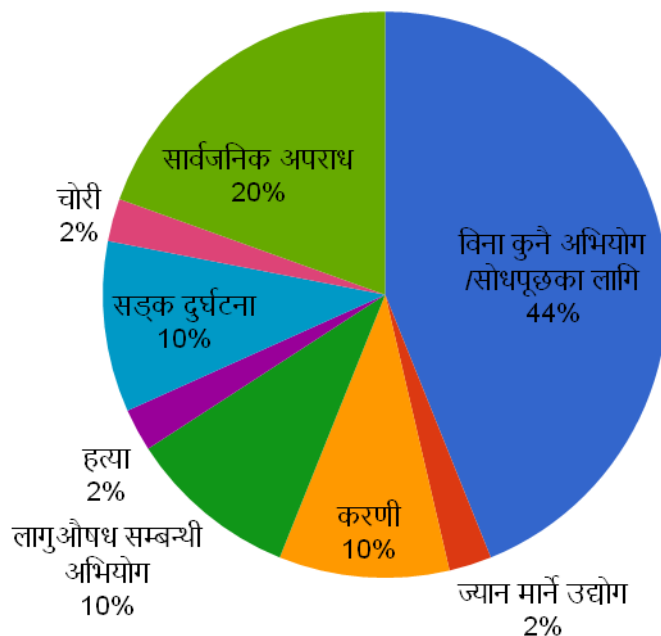
जिल्लागत आधारमा यातना

• अभियोगको आधारमा यातनाको दर

सोधपुछको लागि बन्दी बनाइएकाहरु (४३.९) प्रतिशतले यातनाको शिकार भएको बताए, जुन सबैभन्दा उच्च दर हो । थर्ड एलायन्सले अन्तर्वार्ता गरेको २२ जना त्यस्ता बन्दीहरु थिए, जसका विरुद्ध कुनै अभियोग लगाइएको थिएन, उनीहरुलाई केवल सोधपुछका लागि बन्दी बनाइएको थियो, यीमध्ये १८ जनाले (४३.९ प्रतिशत) ले यातना भोगेको बताए । प्रहरीले प्रायः अपराध स्वीकार गर्न लगाउनका लागि बन्दीहरुलाई यातना दिनेगरेको पाइयो ।

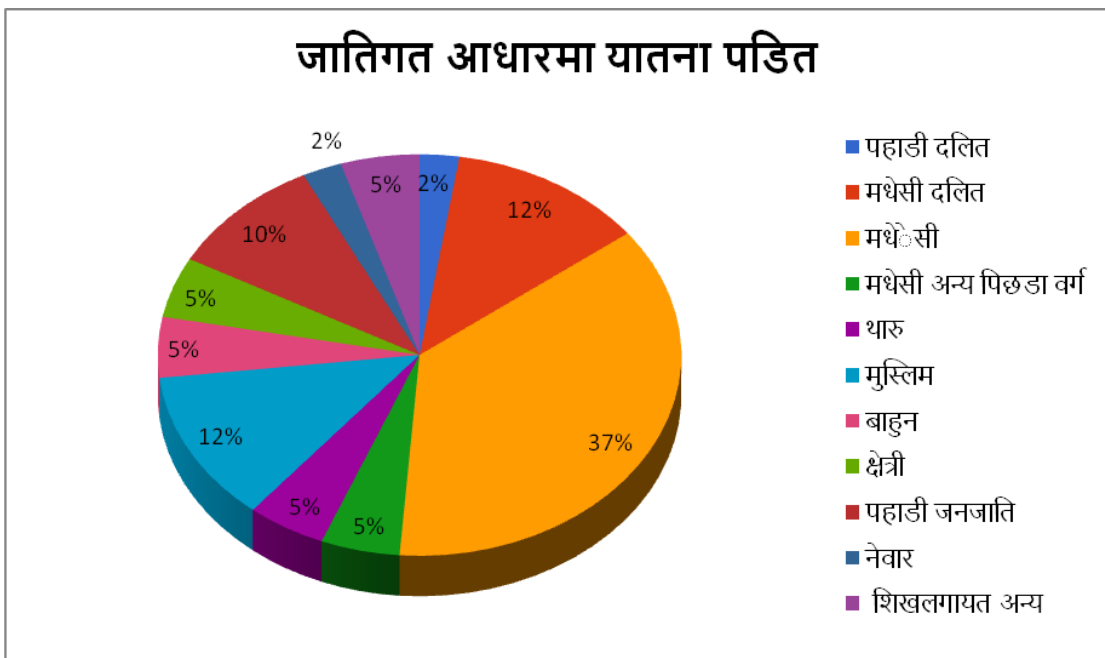
अभियोगको आधारमा यातनाको दर

अन्य बन्दीहरु जो यातनाको शिकार भए, तिनीहरुमा सार्वजनिक अपराधको अभियोग लागेका (१९.५ प्रतिशत), सडक दुर्घटनासँग सम्बन्धित अभियोगमा बन्दी बनाइएका (९.८ प्रतिशत) जवर्जस्ती करणीको अभियोग लागेको (९.८ प्रतिशत) रहेको छ । यातनाको दर अभियोगको प्रकारसंगै फरक हुनेगरेको निश्कर्ष निकाल्न सकिन्छ । त्यसैगरी कुनै अपराधको अभियोग नलागेको व्यक्ति यातनाको शिकार हुने सम्भावना बढी रहेको पनि देखिन्छ ।

- **जातीय समूहको आधारमा यातनाको पीडितहरुको संख्या**

यातनाको तथ्याँकलाई जातीय समूहका पीडितहरुको आधारमा पनि विभाजन गर्न सकिन्छ । हाम्रो अध्ययनले खास सामाजिक तथा जातीय समूहका बन्दीहरु बन्दीगृहहरुमा यातनाको जोखिममा रहेको देखाउँछ ।

विगत चार महिनामा यातना, कुर, अमानवीय तथा अमर्यादित व्यवहारको शिकायत गर्ने सबैभन्दा बढी मधेसी समुदायका बन्दीहरु (३६.६) रहेका छन् । त्यसपछि यातनाको शिकायत गर्नेहरुमा मुस्लिम (१२.२ प्रतिशत) तथा मधेसी दलित (१२.२ प्रतिशत) रहेका छन् । त्यसैगरी ९.८ प्रतिशत पहाडी जनजाति पनि यातनाको शिकार भए । तर थर्ड एलायन्सको यातनासम्बन्धी तथ्याँकको आकार सानो भएकोले जातीय समूहको आधारमा पूर्णरूपमा यातनापीडितहरुको तथ्याँक निकाल्न कठिन छ ।

यातनासम्बन्धमा तथ्याँकहरूको विश्लेषणका साथै थर्ड एलायन्सले नेपालको संविधान, २०७२ तथा यातना क्षतिपूर्तिसम्बन्धी ऐन २०५३ मा रहेको कानूनी व्यवस्थाहरूलाई प्रहरीहरूले पालना गरे वा नगरेको भन्ने कुराको पनि थर्ड एलायन्सले विश्लेषण गरेको छ ।

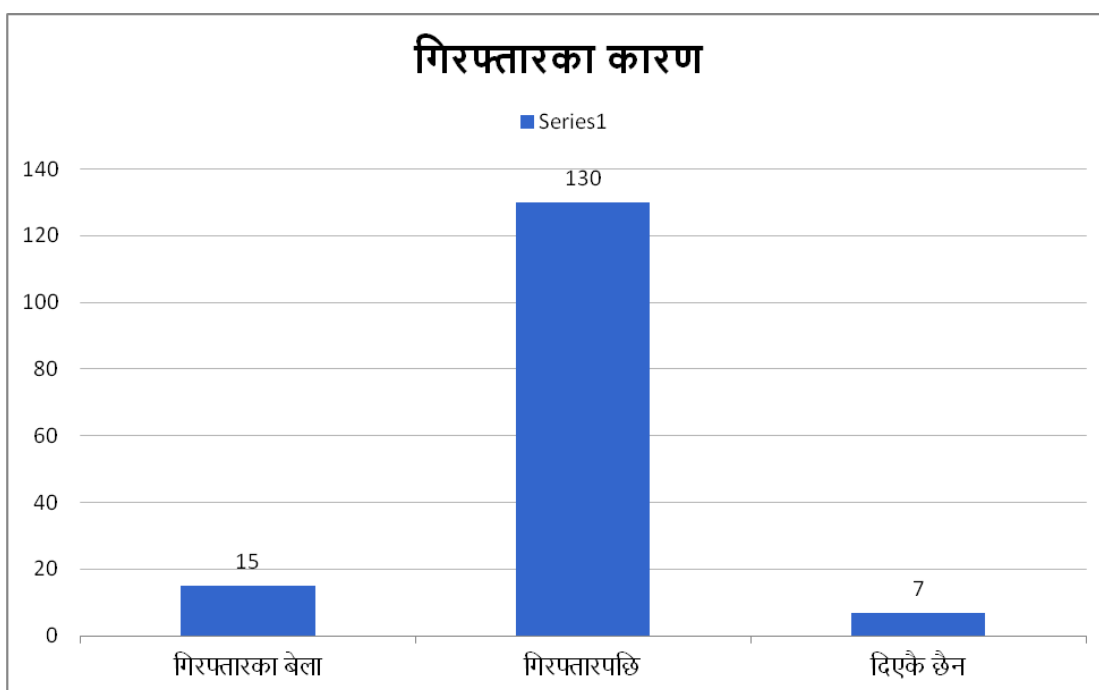
मुख्य निष्कर्षहरू निम्न प्रकार रहेका छन् ।

१. गिरफ्तारीको कारण बताउनुपर्ने

नेपालको संविधानको धारा २० ल न्यायको हकमा निम्न कुरा उल्लेख गरेको छ:

धारा २० न्यायको हक: कुनै पनि व्यक्तिलाई गिरफ्तारीको कारणबारे जानकारी नदिइ गिरफ्तार गरिने छैन ।

यसको अर्थ हो बन्दीहरूलाई बन्दी गिरफ्तार गर्नेक्रममा गिरफ्तारीको कारणबारे जानकारी दिनुपर्दछ । तर थर्ड एलायन्सले अन्तर्वार्ता गरेको १५२ बन्दीमध्ये १५ जनाले (९.९) प्रतिशतले मात्र बन्दी गिरफ्तार गर्नेक्रममा पक्राउ पूर्जा पाएको बताए । तर बहुसंख्या अर्थात १३० जनाले (८५.५ प्रतिशत) ले बन्दी बनाइसकेपछि मात्र गिरफ्तारीको कारणबारे जानकारी पाएको बताए । सातजना अर्थात ४.६ प्रतिशतले कहिले पनि पक्राउ पूर्जा नदिइएको बताए ।

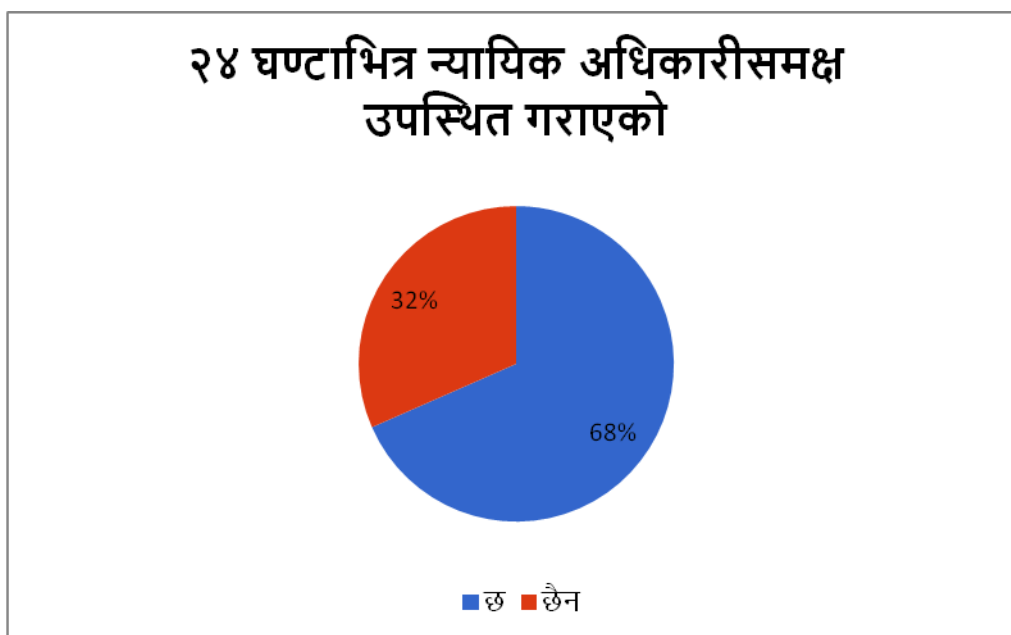

२. चौविस घन्टाभित्र न्यायिक अधिकारीसमक्ष उपस्थिति गराउनुपर्ने

नेपालको संविधानको धारा २० जसले न्यायको हक प्रत्याभूत गर्दछ, त्यसमा निम्नबमोजिम उल्लेख गरिएको छ:

(३) गिरफ्तार गरिएको हरेक व्यक्तिलाई गिरफ्तार गरिएको समयबाट बाटाको म्यादबाहेक २४ घन्टाभित्र न्यायिक अधिकारीसमक्ष उपस्थित गराइने छ र यस्तो अधिकारीको आदेशविना यस्तो व्यक्तिलाई २४ भन्दाभन्दा बढीको समयसम्म बन्दी बनाइने छैन ।

थर्ड एलायन्सको प्रतिवेदनअनुसार ६८.४ प्रतिशत बन्दीहरुलाई मात्र २४ घन्टाभित्र न्यायिक अधिकारीसमक्ष उपस्थित गराइयो । अन्तर्वार्ताको क्रममा करीव ३१.६ प्रतिशत बन्दीहरुले २४ घन्टाभित्र आफूहरुलाई न्यायिक अधिकारीसमक्ष उपस्थित नगराएको बताए ।

३. चौविस घन्टाभित्र स्वास्थ्य जाँचको अवसर

थर्ड एलायन्सले १९ जिल्लाका बन्दीहरुसँग गरेको अन्तर्वार्ताको क्रममा झण्डै आधा बन्दीहरुले स्वास्थ्य परीक्षणको अवसर प्राप्त भएको बताए । तर उनीहरुले स्वास्थ्य परीक्षण भने पर्याप्त नभएको बताए । उनीहरुले डाक्टरहरुले उनीहरुलाई कुटपीट भए नभएको भन्दा पनि आफूहरुले रक्सी वा मात लाग्ने कुनै कुरा खाए नखाएको सोधेको बताए ।

